UO‘K: 94(575.121)39(575.121)

FARG‘ONA VODIYSI O‘ZBEKLARI MODDIY MADANIYATIGA DOIR QARASHLAR TAHLILI

Isxakov B.B., *PhD, dotsent,*
Ijtimoiy fanlar kafedrasi,
E-mail: behzodisxakov2782886@gmail.com
Namangan davlat texnika universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Farg‘ona vodiysi o‘zbeklarining moddiy madaniyatiga doir qarashlar etnologik tahlil qilinadi. Tadqiqotda moddiy madaniyatning asosiy tarkibiy qismlari – turar joylar, kiyim-kechak, taqinchoqlar, oziq-ovqat mahsulotlari – nafaqat tavsifiy jihatdan, balki ularning ijtimoiy hayot va qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqligi asosida o‘rganiladi. Moddiy madaniyat namunalarida aks etgan ramzlar, belgilar, diniy-falsafiy qarashlar va e’tiqodiy tasavvurlar etnosning ijtimoiy turmush tarzini anglashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, milliy uy-joy me’morchiligi, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy omillar, shuningdek, o‘zbeklarning qadimiy urf-odat va e’tiqodlari keng yoritiladi. Tadqiqotda Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, B. Malinovskiy, kabi mutafakkir va olimlarning nazariy qarashlari asosida moddiy madaniyatni ijtimoiy hayotning tarkibiy qismi sifatida baholash ilmiy asoslangan.*

Аннотация: *В статье рассматриваются этнологические аспекты материальной культуры узбеков Ферганской долины. В исследовании анализируются основные компоненты материальной культуры – жилища, одежда, украшения, продукты питания – не только в описательном плане, но и в их тесной связи с общественной жизнью и ценностными ориентирами. Символы, знаки, религиозно-философские взгляды и верования, отражённые в образцах материальной культуры, служат важным источником для понимания социального уклада этноса. Особое внимание уделяется национальной жилищной архитектуре, факторам её формирования – экологическим, социальным и экономическим, а также традиционным обычаям и верованиям узбеков. В работе на основе идей Абу Насра Фараби, Абу Али ибн Сины, Б. Малиновского обосновано понимание материальной культуры как составной части общественной жизни.*

Abstract: *The article explores the ethnological aspects of the material culture of the Uzbeks of the Fergana Valley. The study analyzes the main components of material culture – dwellings, clothing, jewelry, and food – not only in a descriptive manner but also in relation to their close connection with social life and cultural values. Symbols, signs, religious-philosophical views, and beliefs embodied in material culture serve as essential sources for understanding the social way of life of the ethnos. Particular attention is given to national housing architecture, the ecological, social, and economic factors influencing its development, as well as the traditional customs and beliefs of the Uzbeks. Drawing on the theoretical perspectives of Abu Nasr al-Farabi, Abu Ali Ibn Sina, B. Malinowski the research substantiates the interpretation of material culture as an integral part of social life.*

Kalit so‘zlar: *Farg‘ona vodiysi, o‘zbeklar, moddiy madaniyat, turar joy, kiyim-kechak, taqinchoqlar, oziq-ovqat, ramz, e’tiqod, etnologiya, milliy qadriyatlar.*

Ключевые слова: *Ферганская долина, узбеки, материальная культура, жилище, одежда, украшения, продукты питания, символ, вера, этнология, национальные ценности.*

Keywords: *Fergana Valley, Uzbeks, material culture, dwelling, clothing, jewelry, food, symbol, belief, ethnology, national values.*

Kirish. Farg‘ona vodiysi Markaziy Osiyoning eng qadimiy va madaniy jihatdan boy hududlaridan biri hisoblanadi. Bu hudud o‘zining qulay geografik joylashuvi, tabiiy resurslari va

ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bilan ajralib turadi. Shu boisdan ham vodiyning moddiy madaniyati – xalqning yashash tarzi, xo‘jalik faoliyati, uy-joy qurilishi, kiyim-kechak, hunarmandchilik, an’anaviy mehnat vositalari va boshqa kundalik hayotiy buyumlarida o‘z aksini topgan. Moddiy madaniyat – bu xalqning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan va uning hayoti, urf-odatlari hamda ijtimoiy munosabatlarini ifodalovchi muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Farg‘ona vodiysi o‘zbeklarining moddiy madaniyati nafaqat ularning turmush tarzini, balki xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va ma’naviy olamini ham o‘zida mujassam etadi. Mazkur mavzu bo‘yicha olib boriladigan tadqiqotlar Farg‘ona vodiysi aholisi hayotida moddiy madaniyatning o‘rnini aniqlash, uning tarixiy ildizlari va zamonaviy davrda tutgan ahamiyatini tahlil qilishga qaratilgan. Shu bilan birga, xalqning milliy o‘ziga xosligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida moddiy madaniyatni o‘rganish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Etnologik tadqiqotlarda moddiy madaniyatni o‘rganish xalq turmush tarzining eng muhim jihatlarini ochib berishda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Ilmiy adabiyotlarda turar joylar, kiyim-kechaklar, taqinchoqlar va oziq-ovqat mahsulotlari odatda grafik tasvirlar, chizmalar, rangli fotosuratlar va rejalar asosida batafsil tavsiflanadi. Biroq bu ma’lumotlar etnologik tadqiqotlarning asosiy maqsadi emas, balki asosiy ilmiy g‘oyalarni yoritishga yordam beruvchi tavsifiy vosita sifatida qaraladi. Moddiy madaniyatning ilmiy tahlilida jahon etnologiyasida shakllangan nazariy yondashuvlar muhim o‘rin egallaydi. Mashhur antropolog B. Malinovskiy “Madaniyatning ilmiy nazariyasi” asarida madaniyat insonning biologik ehtiyojlarini qondirish jarayonida shakllanishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, turar joy qurilishi, kiyim-kechak tikish va oziq-ovqat tayyorlash insonning oddiy ehtiyojlaridan kelib chiqadi, biroq bu jarayonda ishlab chiqarish munosabatlari va ijtimoiy aloqalar vujudga kelib, madaniyatning mazmunini belgilaydi. Fransuz olimi M. Majet esa moddiy buyumlarni faqat utilitar predmet sifatida emas, balki ularni yaratgan va foydalanuvchi kishilarning ijtimoiy munosabatlari, dunyoqarashi va diniy-falsafiy qarashlari bilan bog‘liq holda tadqiq etish lozimligini ta’kidlagan.

Sharq mutafakkirlari ham moddiy madaniyatning mazmunini keng ilmiy asosda yoritib berganlar. Abu Nasr Forobiy turar joy qurilishi ko‘plab geometrik uslublarga ega bo‘lishini qayd etib, me’morchilikni “tarx tuzish san’ati” sifatida izohlaydi. Abu Ali ibn Sino esa uy qurilishida shamol yo‘nalishi, suv manbalarining sifati va atrof-muhitning inson salomatligiga ta’sirini inobatga olish zarurligini alohida ta’kidlagan. Bu qarashlar moddiy madaniyatning nafaqat maishiy, balki falsafiy, ekologik va ijtimoiy qirralarini ochib beradi. Metodologik nuqtai nazardan moddiy madaniyatni o‘rganishda bir qator yondashuvlar qo‘llaniladi. Birinchidan, tavsifiy-etnografik metod orqali turar joylar, kiyim-kechaklar va taomlar tashqi ko‘rinishi va funksional xususiyatlari bo‘yicha qayd etiladi. Ikkinchidan, funksional tahlil buyumlarning inson ehtiyojlarini qondirishdagi vazifalarini aniqlashga xizmat qiladi. Uchinchidan, ramziy-semantik yondashuv moddiy buyumlarda mujassam bo‘lgan timsollar, e’tiqodiy tasavvurlar va qadriyatlarni ochib beradi. To‘rtinchidan, ekologik-etnologik metod moddiy madaniyatning shakllanishida tabiiy-geografik muhit va ekologik sharoitlarning ta’sirini tahlil qiladi. Nihoyat, qiyosiy tarixiy metod orqali vodiy o‘zbeklari moddiy madaniyati boshqa xalqlar tajribasi bilan solishtiriladi. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, moddiy madaniyatni faqat tavsiflash bilan chegaralanmasdan, uni xalqning turmush tarzi, diniy-falsafiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari va milliy qadriyatlari bilan uzviy bog‘liq holda tadqiq etish etnologiya fanining asosiy vazifalaridan biridir.

Usullar. Etnologik tadqiqotlarda moddiy madaniyat (turar joylar, kiyim-kechaklar, taqinchoqlar va oziq-ovqatlar)ni odatda grafik tasvirlar, rejalar, chizmalar va rasmlar, rangli fotosuratlar ko‘magida batafsil ta’riflash va tavsiflash va ilmiy jihatdan tahlil qilish o‘ziga xos an’anaga aylanib bo‘lgan. Lekin, aslida bu ma’lumotlar ilmiy etnologik tadqiqotlarning bosh maqsadi emas, balki eng asosiy maqsadni isbotlashga ko‘maklashuvchi tavsifiy bir vosita sifatida xizmat qiladi. Etnos moddiy madaniyatini etnologik yo‘nalishda tadqiq etishdan ko‘zlangan asosiy maqsad o‘rganilayotgan obyektning xalq ijtimoiy turmush tarzi bilan aloqadorligini yoritib

berishdan iboratdir. Chunki, moddiy madaniyatning turli-tuman namunalari insoniyat mehnati va ehtiyoji asosida yaratilsa-da, lekin uning ongli tafakkuri natijasi o‘laroq u yoki bu ko‘rinish hamda shaklni oladi. Shak-shubhasiz, bu o‘rinda moddiy madaniyat namunalarida aks etuvchi ramz, belgi, timsol, g‘oyalar ko‘rinishida ham e’tiborga loyiq bo‘lib, bu bevosita u bilan bog‘liq tasavvur, e’tiqodiy qarashlarni tahlil qilishda o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda, etnologlar uchun moddiy madaniyat namunalarining alohida bironta tavsifi emas, balki ularning inson hayoti bilan o‘zaro aloqadorligi qiziqarli hisoblanadi [1].

Amalga oshirilayotgan tadqiqotlar moddiy madaniyatning faqat tavsifiy xususiyatlari bilan chegaralanib qolganida edi, ilmiy ishlardagi o‘ziga xoslik juda tez muddatda unutilib ketar edi. Kiyim-kechaklarni etnografik aspektda ilmiy jihatdan tadqiq etish bichish-tikishga doir qo‘llanmaga, taomlarni o‘rganish bo‘lsa oziq-ovqatlar retseptlari to‘plamiga, turar joylar va manzilgohlarni tadqiq qilish – arxitektura darsligining biron-bir bo‘limiga aylanib qolar edi. Xuddi shu masalada biz uchun jahonga taniqli antropolog B. Malinovskiyning madaniyat nazariyasiga doir qarashlari nihoyat darajada qiziqarli bo‘lib, uning “*Madaniyatning ilmiy nazariyasi”* nomli mashhur kitobida “madaniyat faqatgina insonlarga xos biologik xususiyat bo‘lsa-da, insonlar ham tirik jonzot hisoblanadi. Shu boisdan u o‘zining biologik ehtiyojini qondirish maqsadida oziq-ovqat va yonilg‘i singari kundalik ehtiyoj buyumlarini qidirib topadi, uy-joy quradi hamda kiyim-kechaklarni tikib kiyadi. Demak, u mazkur amallari orqali o‘z atrofida ishlab chiqarish munosabatlarini shakllantiradi, bu holat fanda madaniyat deb yuritiladi. Turli madaniyatlar orasidagi o‘zaro farq insonlarning turfa xildagi oddiy ehtiyojlarini qondirish usullari bilan izohlash mumkin. Shu sababdan ham madaniyat moddiy va ma’naviy madaniyatga bo‘linadi” deb yozgan edi [2].

Shuningdek, taniqli fransuz olimi Marsel Majet haqli ravishda ta’kidlaganidek, ”etnologlar uchun odamlar uchun ahamiyatga ega bo‘lmagan (faqat moddiy jihatdan) predmet mavjud emas”. Biron-bir predmetni tadqiq qilish jarayonida, deb yozgan edi u, bu obyektni bevosita va bilvosita ishlab chiqarish, tarqatish, sotish va foydalanish imkoniyati, huquqi hamda vazifasiga ega bo‘lgan barcha shaxslar e’tibordan chetda qolmasligi kerak [3]. Moddiy ashyo va buyumlar etnolog uchun predmetning ijtimoiy taomilga kirishi, ya’ni uni yaratgan va foydalanuvchi kishilarning ushbu narsaga munosabati va eng muhimi, bu predmet orqali o‘zaro aloqalari, dunyoqarashi, diniy-falsafiy qarashlarsiz unchaligam qiziqarli bo‘lmasligi shak-shubhasizdir. Shu boisdan ham etnologiya ilmi turli-tuman jonsiz predmetlar, ashyolar xususidagi emas, balki odamlarning turmush tarzi to‘g‘risidagi alohida fan sifatida talqin etiladi.

Insoniyat moddiy madaniyatning muhim qismlaridan birini uy-joylar tashkil qiladi. Tarixiy va etnografik adabiyotlardan ham juda yaxshi ma’lumki, milliy uy-joylarni tiklash hamda jihozlash usullari mahalliy tabiiy shart-sharoitga, ko‘chmanchi, yarimko‘chmanchi, yarimo‘troq, o‘troq etnik guruhlarning turmush tarzi, xo‘jaligi yo‘nalishi, turli urf-odatlari, diniy e’tiqodi va milliy qadriyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Har bir etnos o‘zining ma’naviy-estetik didi va milliy qadriyatlari asosida yashayotgan uy-joylarini jihozlaydi. O‘z navbatida turar joylarni tiklash va yangi uyga ko‘chib kirish bilan bog‘liq urf-odatlar va marosimlar negizida ma’lum bir e’tiqodiy, diniy-falsafiy qarashlar hamda milliy qadriyatlar mujassamlashgan.

Buyuk mutafakkir Abu Nosir Farobiy uy-joy qurilishi nihoyatda ko‘pdan-ko‘p geometrik uslublarda bo‘linishi, ularning orasida “quriladigan me’moriy obida tarxini tuzish san’ati” mavjudligini ta’kidlagan edi [4]. Shuningdek, Abu Ali ibn Sino turar joy me’morchiligida qurilajak uyning joyini, uning shamol yo‘liga nisbatini, barpo etiladigan uy-joy yonidan o‘tadigan suvning tarkibini, va yaqin atrofda turmush sharoitiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi manbalar bor-yo‘qliginiyam e’tiborga olish zarurligini alohida uqtirgan. O‘rta Osiyoda har bir shahar va turarjoy me’morchiligi mana shu hududning tabiiy-ekologik sharoiti va iqlimi, xalqning iqtisodiy hamda ijtimoiy hayoti ta’sirida asta-sekinlik bilan bo‘lsa-da, rivojlanib borgan.

Natijalar. O‘zbeklarda yashash makoni hisoblangan uy-joy, xususan, ota-bobolar yashagan joy shu oila uchun muqaddas dargoh hisoblangan va unga bolalik chog‘lardanoq mehr-

muhabbat qo‘yilgan. Qolaversa, ota-bobolar yerining muqaddasligi borasida juda ko‘p hikmatli so‘zlar, matal maqol va rivoyatlar mavjudligidan boxabarsiz.

Milliy qishloq turar-joylari shakllanishi jarayonida ko‘plab juda muhim hayotiy omillar bilan birga tashqi tabiiy-geografik muhitning, ya’ni, ekologiyaning ham ta’siri sezilarli holatda ekanligini esa etnolog olim N. Cheboksarov “Ekologiya va an’anaviy qishloq uy-joylari turlari” nomli asarida nihoyat darajada jiddiy tahlil qilgan edi [5].

Farg‘ona vodiysi tog‘oldi qishloqlarida uy-joy poydevori tog‘ yoxud soy toshlaridan samarali foydalangan holda quriladi. Chunki, shu tog‘li hududlarda boshqa joylardagiga nisbatan ancha-muncha arzon va topilishi juda oson xomashyo hisoblangan toshlar yordamida yerto‘lali uylarni qurish imkoniyati mavjud bo‘lgan.

Turar-joyni ekologik nuqtayi nazardan o‘rganish oilaviy munosabatlar, xo‘jalik va maishiy turmushning boshqa sohalari haqida ko‘plab o‘ziga xos muhim ma’lumotlar beradi. Milliy uy-joylarning qurilishi va rejasi ko‘plab omillarga bog‘liq. Geografik muhit, iqlim va suv yo‘llarining bor-yo‘qligi ularga birlamchi darajada ta’sir qilgan bo‘lsa, ikkinchidan ijtimoiy-iqtisodiy daraja, dushman xavfining mavjud bo‘lishi, ko‘plab xalqlarning inson yashashi qulay bo‘lmagan joylarda ham uy-joy qurib yashashga majbur etgan. O‘zbeklarda yangi uyning joylashish o‘rniga hamisha alohida e’tibor berilgan. Turar-joylarni doimo xosiyatsiz hisoblangan qabriston, ziyoratgohlar va aziz-avliyolar qabrlaridan uzoqroqda qurishga harakat qilingan. Qabriston va ziyoratgohlar aholining nazdida marhumlar ruhi to‘planadigan maxsus bir joy hisoblangan. O‘zbekistonda turar-joylar bilan bog‘liq qarashlarda ajdodlar kultiga bo‘lgan e’tiqod ham o‘ziga xos ravishda namoyon bo‘lgan. Aynan shu nuqtayi nazardan vodiy o‘zbeklari har bir eski uyni buzib, yangisini qurish jarayonida poydevorni tiklashdan avval bu xonadonda yashab o‘tgan qadimgi ajdodlarning “mardona ruhi”ga bag‘ishlab marosimiy jihatdan qurbonlik qilib, is chiqarilgan [6].

Turli kiyim-kechaklar moddiy madaniyatning umummilliy xususiyatlarini aks ettiruvchi omillaridan biri bo‘lishi bilan birga urf-odatlar, ijtimoiy munosabatlar, mafkuraning ba’zi bir elementlari, diniy e’tiqod, nafosat va estetik me’yorlarni ham o‘zida ba’zida yaqqol, ayrim hollarda pinhona aks ettiradi. Kiyim – inson tanasini tashqi muhit ta’siri va turli mexanik ta’sirlardan asraydigan vositalar to‘plamidir. U jins va yosh, milliylik va boshqa turli xususiyatlarniyam o‘zida aks ettiradi.

O‘zbek xalqining milliy kiyimlari va taqinchoqlari ham moddiy madaniyatning mushtarak muhim qismini tashkil etib, xalqning milliy xususiyatlari, urf-odatlari hamda estetik didini namoyon etib kelgan. Boshqa xalqlarning liboslari kabi o‘zbeklarning milliy kiyimlari ham o‘ta uzoq tarixiy jarayon davomida, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, urf-odat, marosim, an’analar ta’sirida davrlar o‘tishi davomida o‘ziga xos tarzda shakllanib va rivojlanib kelgan. Elshunos olima N. Sodiqova ta’biri bilan aytganda, kiyim-kechaklar moddiy madaniyatning umummilliy xususiyatlarini aks ettiruvchi omillaridan biri bo‘lishi bilan birga turli urf-odatlar, ijtimoiy munosabatlar, mafkuraning ba’zi bir elementlari (unsurlari), diniy e’tiqod, nafosat va estetik me’yorlarni ham o‘zida yaqqol aks ettiradi [7].

Umuman olganda, qadim davrlardan boshlab kiyim-kechak va matolar marosimlarda asosan, quyidagi vazifalarni bajargan:

1)Xavf-xatardan himoya, chegara, poklanish, muqaddaslik;

2)Bir yosh-tabaqa bosqichidan yo ma’lum ijtimoiy darajadan boshqasiga o‘tishni boshqalarga anglatuvchi ramziy bir vosita;

3)Qimmatbaho ashyo, sovg‘a, to‘lov, “qurbonlik”.

Bu funksiyalarning birini ikkinchisidan ajratib, alohida talqin qilish anchagina mushkul. Shu sababdan ham, quyida vodiy aholisi milliy marosim kiyimlari va ular bilan bevosita bog‘liq urf-odatlarni ham tadqiq qilish asnosida kiyimlarning ushbu funksiyalari hamda u bilan bog‘liq qarashlarini qiyosiy jihatdan ham tahlil qilishga harakat qildik.

XX asrning 90- yillaridan keyin mamlakatning dunyo jamoatchiligi bilan erkin, doimiy aloqada bo‘lishi natijasida vohada ba’zan mahalliy an’analarga yot bo‘lgan turli kiyim-kechaklar

ham kirib keldi. Jumladan, Respublikamiz istiqlolga erishganidan keyin bir tarafdan, inson tanasini yarim yalang‘och holda ko‘rsatuvchi asosan g‘arb dunyosiga tegishli kiyimlar, boshqa tomondan bo‘lsa, hamma tomonlari berk, qop-qora rangdagi sharq hijoblari urf bo‘lgan edi. Aslida esa bunday libos diniy emas, balki, kelib chiqishi jihatidan tabiiy-geografik muhit bilan bog‘liq bo‘lgan libosdir. Hijob arablar istiqomat qiladigan hududda keng tarqalgan bo‘lib, tabiiy-geografik sharoit ularni shunday kiyinishga majbur qilgandi. Chunki, ushbu mintaqalarda doimiy bo‘lib turadigan chang-to‘zonlar, keskin issiq, jazirama havo ularni muttasil tarzda o‘z tanasining barcha qismini o‘rab yurishlarini taqozo etgan. Biroq, arablarning mavjud iqlimga mos libosi ayrim shaxslarning xato tashviqoti ta’sirida diniy kiyim sifatida targ‘ib qilinmoqda. Aslida esa ushbu libosning islom dini tartib-qoidalari bilan mutlaqo aloqasi yo‘q [8].

Xulosa. Umuman olganda, voha o‘zbeklarining milliy milliy kiyim-kechaklari bilan bog‘liq mulohazalar yakunida shuni alohida ta’kidlash joizki, kiyim-boshlar o‘ta uzoq tarixiy davr davomida shakllanib, u yoki bu etnos yashagan geografik muhit, uning xo‘jalik turmush tarzi hamda ijtimoiy munosabatlari, madaniyati, etnik qatlamlari va boshqa qator omillar bilan bir qatorda kiyimlarni bichish, tikish va kiyish bilan bog‘liq turli xil marosimlar, urf-odatlar ham shakllanib borgan. Kiyimlar bilan bog‘liq urf-odatlarda nafaqat xalqona tasavvurlar, balki, qadimiy afsungarlik hamda totemistik e’tiqodlar bilan birga islomiy qarashlar asosida ham tarkib topgan va milliy meros tarzida ajdodlardan-avlodlarga an’ana tarzida o‘tib kelavergan.

Farg‘ona o‘zbeklari moddiy madaniyati ekologik jihatlari masalasiga xulosa o‘rnida aytish mumkinki, moddiy madaniyat eng asosiy komponentlarini tashkil qilgan – xalqona turar-joy, milliy kiyimlar va milliy taomlarda insoniyat sivilizatsiyasining eng dastlabki alomatlari alohida aks etishi bilan birga, ulardagi tabiiy-geografik muhit, xo‘jalik turmush tarzi, etnik jihatdan o‘ziga xoslik hamda turli davrlarga xos bo‘lgan diniy e’tiqod shakllari ham saqlanib qolavergan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Токарев С. К методике этнографического изучения материальной культуры // СЭ. 1970. – № 4. – С. 3.
2. Аширов А., Атаджанов Ш. Этнология. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2007. – Б. 57 – 58.
3. Maget M. Guide detude directed escomportement sculturels. – Paris, 1953. – P. 15 – 16.
4. Нозилов Д. Чиғаноқ ичида марварид // Совет Ўзбекистони санъати. 1981. № 9. – Б. 24.
5. Чебоксаров Н. Экология и типы традиционного сельского жилища / Типология основных элементов традиционной культуры. – М., 1984. – С. 34 – 64.
6. Аширов А. Ўзбек халқи анъанавий турмуш тарзида қадимий диний эътиқодлар билан боғлиқ маросим ва урф-одатлар... – Б. 34.
7. Содиқова Н. Ўзбек миллий кийимлари. – Тошкент: Шарқ, 2003. – Б. 6.
8. Давлатова С. Ўзбек миллий кийимлари: анъанавийлик ва замонавийлик. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. – Б. 138 – 139.